

РОЗВИТОК ІНКЛЮЗИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Л. В. ЛЕВИЦЬКА

Широке впровадження ідеї інтеграції та інклюзії в загальноосвітні навчальні заклади значною мірою залежить від формування інклюзивної компетентності вчителів та викладачів. І. Хафізуліна розглядає інклюзивну компетентність як складову професійної компетентності педагога, як інтегративне особистісне новоутворення, що обумовлює: а) здібність вчителів здійснювати професійні функції в процесі інклюзивного навчання, враховуючи різні навчальні потреби учнівської молоді; б) забезпечення можливості навчання людей, які мають проблеми здоров'я, в загальноосвітніх навчальних закладах; в) створення умов для їх розвитку та саморозкриття [2].

Проблема розвитку професійних компетентностей у сфері інклюзивного навчання досліджувалась такими вченими, як Н. Радіонова, А. Тряпцина, І. Хафізуліна [1, 2]. Закономірності навчання дітей з особливими освітніми потребами досліджували Р. Аслаєва, В. Бондар, В. Засенко, Т. Зубарева, В. Єрмаков, Т. Калініна, С. Кульбіда, Ю. Найда, О. Таранченко.

Мета статті: здійснити теоретичний аналіз сучасних поглядів щодо розвитку інклюзивної компетентності в закладі вищої освіти.

В якості критеріїв сформованості інклюзивної компетентності вчителів та викладачів виступають мотиваційний, когнітивний, операційний та рефлексивний компоненти. Мотиваційний компонент передбачає сформованість мотивів, адекватних меті та задачам інклюзивного навчання; когнітивний – наявність системи знань і досвіду, які необхідні для здійснення інклюзивного навчання; операційний – наявність засвоєних способів і досвіду рішення конкретних професійних задач у процесі інклюзивного навчання; рефлексивний – наявність здатності викладача до рефлексії в пізнавальній і професійній діяльності в умовах інклюзивного навчання.

Розглянемо мотиваційний компонент інклюзивної компетентності викладачів ЗВО, який передбачає:

- сформованість позитивної мотивації до педагогічної діяльності в умовах інклюзивного навчання;
- готовність до неперервної самоосвіти; наявність системи знань і досвіду пізнавальної діяльності необхідних для здійснення інклюзивного навчання;
- наявність засвоєних способів і досвіду рішення конкретних професійних задач у процесі інклюзивного навчання;
- здатність до рефлексії в професійній діяльності в умовах здійснення інклюзивного навчання;
- самостійність і творчість у виконанні професійних завдань;
- розвинену адекватну професійну самооцінку.

Розглянемо когнітивний компонент інклюзивної компетентності викладачів ЗВО, який передбачає засвоєння викладачами наступних необхідних знань:

- особливості хвороби та її вплив на психологічні якості студента з особливими потребами;
- основні закономірності психічного розвитку студентів з особливими потребами, що знаходились в умовах соціальної депривації та ізольованості;
- соціальні, сенсорні, фізичні, навчальні потреби студентів, які мають проблеми зі здоров'ям;
- індивідуально-психологічні особливості студентів з особливими потребами;
- особливості різних типів ставлення до хвороби, а саме: аногнозичного (легковажне відношення до хвороби), ергопатичного (втеча від хвороби в роботу), неврастенічного (нетерпимість, спалахи роздратування), паранояльного (надмірна підозрілість до лікарів, вимога, щоб винні були покарані), сенситивного, егоцентричного, тривожного, іпохондричного (страх невиліковності хвороби), меланхолічного, апатичного, дисфоричного (озлоблене ставлення до хвороби);
- особливості навчального процесу в інклюзивних групах навчання;
- особливості планування навчальної, виховної та корекційної роботи в інклюзивних групах навчання;
- зміст і методика соціально-педагогічної діяльності в інклюзивних групах навчання;
- стратегії і тактики педагогічної взаємодії зі студентами з особливими потребами;
- основні правила спілкування в інклюзивних групах навчання;
- головні принципи і стратегії командної роботи;
- принципи та методи співробітництва з батьками та іншими фахівцями;
- соціально-педагогічні ресурси сім'ї студента з особливими потребами;
- засоби профілактики та розв'язання конфліктів;
- стратегії профілактики професійного виснаження.

Розглянемо операційний компонент інклюзивної компетентності викладачів ЗВО, який передбачає засвоєння викладачами наступних необхідних умінь:

- здійснювати адаптацію навчального матеріалу до особливих освітніх потреб;
- зберігати наступність у діаді „інклюзивне навчання – подальша успішна діяльність”;

- застосовувати превентивні заходи щодо своєчасної ліквідації вторинних відхилень, викликаних ізоляційною і сегрегаційною (відокремленою) ситуацією розвитку;
- організовувати дружню атмосферу в інклюзивних групах навчання, де всі студенти мають можливість задовольнити свої навчальні потреби і не опинитися в ситуації соціальної деривації;
- використовувати комплексну систему оцінок результатів досягнутих студентами;
- створювати ситуації, в яких студент з особливими потребами міг ідентифікувати себе із звичайними одногрупниками (наприклад, мінятися ролевими функціями і тимчасово апробовувати на собі нову соціальну роль);
- надавати соціальну, психологічну, педагогічну підтримку студенту з особливими потребами;
- будувати довірливі інтеракції зі студентами інклюзивної групи навчання;
- створювати на заняттях ситуації взаємної підтримки у міжособовій взаємодії „студент з особливими потребами – звичайний студент”;
- забезпечувати умови психологічної, соціальної активності студентів з особливими потребами;
- виявляти ближні та віддалені академічні і соціальні перспективи студентів з особливими потребами;
- здійснювати контакти з сім'єю;
- виявляти сильні якості студентів з особливими потребами, їхні соціально-педагогічні недоліки і стратегічні резерви для відновлення повноцінної інтеріоризації академічного базису і соціального функціонування;
- використовувати відповідний у даний момент часу педагогічний стиль взаємодії зі студентами;
- гнучко реагувати на сенсорні, фізичні, соціальні, навчальні потреби студентів з особливими потребами.

Розглянемо рефлексивний компонент інклюзивної компетентності викладачів ЗВО, який передбачає засвоєння викладачами наступних необхідних умінь:

- виявляти короткострокові та довгострокові академічні і соціальні перспективи студентів з особливими потребами;
- виявляти сильні якості студентів з особливими потребами, їхні соціально-педагогічні недоліки і стратегічні резерви для відновлення повноцінної інтеріоризації академічного базису та соціального функціонування;
- використовувати відповідний у даний момент часу педагогічний стиль взаємодії з студентами;
- підбирати способи педагогічної взаємодії зі студентами, котрі мають проблеми здоров'я, враховуючи їхні потреби;
- враховувати ставлення студентів до себе та предмету в процесі міжособистісної взаємодії.

З метою розвитку інклюзивної компетентності викладачів у закладі вищої освіти необхідно:

- ознайомити викладачів закладу вищої освіти з такими поняттями як „інклюзивна компетентність” та „інклюзивна освіта”, що виступають чинником покращення стану здоров'я особистості та успішності навчальної діяльності.
- провести популяризаторські лекції про особливості хвороби та її вплив на психологічні якості особистості, на успішність навчальної діяльності, про особливості навчального процесу в інклюзивних групах як для самих студентів, так і для викладачів. Адже саме через розуміння особливостей хвороби, її впливу на психологічні якості особистості, на успішність навчальної діяльності створюються реальні умови для розвитку інклюзивної компетентності для всіх учасників освітнього середовища.
- ознайомити викладачів із змінами, які відбуваються в психічному розвитку студентів особливими потребами відповідно до виявленої хвороби та з основними проблемами, з якими стикається учнівська молодь у процесі навчання у вищому навчальному закладі, а саме: втоми, зниження працездатності, послаблення уваги, емоційна лабільність, головні болі після навантажень, схильність застряти на різних емоційних конфліктах, підвищена збудливість тощо. Чим краще буде проінформована молода людина, тим легше їй буде уникати непотрібних переживань, адекватно поводитись у різних життєвих ситуаціях.
- провести діагностику студентів (які мають інвалідність) з метою виявлення їхнього типу ставлення до хвороби.
- провести тренінгові заняття, спрямовані на:
 - а) корекцію таких типів ставлення до хвороби: аногнозичний, ергопатичний, неврастенічний, паранояльний, сенситивний, егоцентричний, тривожний, іпохондричний, меланхолічний, апатичний, дисфоричний;
 - б) розвиток віри в себе, краще майбутнє, упевненість у власних силах і можливостях, довіру до себе, емоційну стабільність, інтерперсональну довіру;
 - в) розвиток адаптивності, прийняття нової соціальної ролі, навичок згуртованості студентського колективу, звикання до нових вимог та повсякденних обов'язків, а також самостійності та соціальної зрілості студентів;
 - г) розвиток навичок саморегуляції стресових станів.
- провести тренінгові заняття зі студентами однієї нозологічної групи з метою „обміну успішним досвідом”. Це сприятиме розвитку стратегії боротьби з однією і тією ж хворобою та безпосереднім контактам студентів.
- показати документальні та художні фільми, спрямовані на розвиток впевненості, почуття незалежності, успішне лікування хвороби, успішне працевлаштування, уміння повноцінно жити, незважаючи на

хворобу, демонстрацію різних способів подолання стресових обставин та ін. Такі фільми підтримують студентів та розвивають мотивацію досягнення успіху, дотримання відповідного режиму лікування.

- проводити консультування студентів із метою:

- а) виявлення причин психологічного неблагополуччя, зменшення стомлюваності та надлишкової емоційності;

- б) підтримки студентів у конкретизації способів досягнення поставлених цілей за допомогою визначення пріоритетів і постановки проміжних, реально здійснених задач, що сприяє підвищенню шансів на успіх у цілому;

- в) розвитку адекватної самооцінки та правильного ставлення студента до себе та своєї хвороби;

- г) зміни ставлення студента до психотравмуючих ситуацій;

- д) усвідомлення студентом власних можливостей та способів їхньої реалізації.

- проводити корекцію психологічних порушень, які виникають під час захворювань (зниження внутрішньої напруги, тривожності, астеничних станів, образливості, підвищеної вимогливості до оточуючих, звички звинувачувати інших тощо);

- проводити корекцію поведінкових розладів (егоцентричності, схильності застрягати на різних емоційних конфліктах, зниження потреби в зовнішній допомозі, некритичності, норовливості, упертості, пригніченості тощо);

- розвивати соціально-психологічну компетентність студента;

- використовувати різні прийоми регуляції учбово-пізнавальної діяльності з метою зниження втомлюваності та підвищення працездатності, а саме: переключення уваги, композиційне моделювання, психомоторні вправи експресивної виразності, використання афоризмів, випадків імпровізованого сюжетно-рольового коментарю, моделювання сумісної діяльності, музичний вплив, обмеження в часі тощо;

- дотримуватися загальних законів ефективного спілкування, а саме: закону врахування понятійної системи партнера (спілкування доступною для співрозмовника мовою); закону мінімізації аргументів; закону поступовості; закону зворотнього зв'язку; етико-психологічного закону (вияв поваги до особистості партнера, його позиції, неприпустимість маніпулювання ним, приниження, залякування тощо); закону наочності; закону адекватності (ретельний добір аргументів, здатних впливати на конкретну особистість);

- виділяти проміжні та основні цілі під час навчальної діяльності;

- розвивати емоційний рівень дидактичного процесу оскільки він блокує монотонність учбової діяльності, сприяє зниженню втомлюваності студентів, підвищує активність пізнавальної діяльності, сприяє розвитку інтересу до навчання;

- враховувати особливу роль емоційних стресів на стан здоров'я студента під час проведення практичних, семінарських занять та екзаменаційної сесії (особливо зі студентами, що мають серцево-судинні захворювання та цукровий діабет);

- застосовувати навчально-рефлексивний діалог як психолого-педагогічний засіб особистісного розвитку студента;

- використовувати зворотній зв'язок зі студентом. Це дає можливість закріпити досягнуті успіхи, створити суб'єкт-суб'єктні ставлення під час викладання навчального матеріалу;

- розвивати власну емоційну стійкість, що допоможе в оволодінні емоційними ситуаціями педагогічної діяльності;

- пам'ятати, що надмірне перевантаження може бути небезпечним для психічного здоров'я студентів. Особливо це стосується студентів зі слабким типом ВНД, у яких може виникнути астеничний стан або депресивний;

- враховувати особливості хвороби та її вплив на академічні можливості студента;

- брати участь у розв'язанні педагогічних ситуацій та задач на засіданнях кафедри.

Під час проведення виховної години кураторам ЗВО з метою розвитку інклюзивної компетентності доцільно:

- проводити цілеспрямовану та безперервну індивідуально-виховну роботу з розвитку стійкої мотивації в студентів до здорового способу життя. Приділяти велику увагу дотриманню студентами режиму дня, харчування та дозованих фізичних навантажень;

- розвивати мотивацію студента до корекції психологічних порушень, які виникають у різних захворюваннях;

- розвивати дисциплінованість, уміння співпрацювати, будувати конструктивні відношення;

- зменшувати рівень імпульсивності, експресивності, емоційної лабільності студентів;

- виховувати риси характеру впевненої, незалежної особистості. До таких рис характеру відносяться: комунікабельність, врівноваженість, дисциплінованість, довіра до людей, життєрадісність, наполегливість, стриманість, тактовність, терпимість, цілеспрямованість, чесність, щирість, відповідальність;

- заохочувати студентів до самопізнання, самовиховання і самовдосконалення;

- розвивати в студентів здатність до рефлексії. Розвиток рефлексії допоможе студенту критичніше ставитись до себе, оцінювати процесуальні та результативні аспекти власної діяльності і поведінки;

- розвивати в студентів навички самостійності, які допоможуть їм долати важкі життєві ситуації, виявити активність у зміні життєвої ситуації та навколишнього середовища;

Зазначимо, що усі ці заходи сприятимуть розвитку інклюзивної компетентності викладачів та психологічної компетентності студентів, покращенню їхнього здоров'я та навчальної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Радионова Н. Ф., Тряпицына А. П. Перспективы развития педагогического образования: компетентностный подход. *Человек и образование*. 2006. № 4, 5. С. 8–9.
2. Хафизулина И. Н. Формирование инклюзивной компетентности будущих учителей в процессе профессиональной подготовки : автореф. дис. канд. пед. наук. 13.00.08. Астрахань, 2008. 22 с.